

DE VLAAMSE MEDAILLES VAN NICOLAAS VAN TOLENTIJN (1245-1305) IN DE 19de EN 20ste EEUW

Luc Van Eeckhoudt

De Heilige Nicolaas van Tolentijn 1, de “Grote Wonderdoener” 2 van de H. kerk is 700 jaar geleden overleden in zijn klooster te Tolentino. Dit wordt wereldwijd herdacht, voornamelijk in de augustijnerkloosters en in hun oude stichtingen waar hij is blijven voortleven. Zo waren er in België voor de Franse Revolutie 28 kloosters en colleges 3. Thans zijn de eremijten van Augustinus herleid tot twee kloosters in Vlaanderen, nl. het Sint-Stefanusklooster te Gent 4 en het Studiehuis te Heverlee, het klooster Sint-Thomas van Villanova 5. Heden telt deze provincie (= heel België) nog 28 monniken, eremijten van Augustinus, in 't kort: augustijnen (paters en broeders).

De augustijnerheilige Nicolaas van Tolentijn is naast de H. Augustinus en de H. Monica, de belangrijkste heilige van deze bedelorde die in 1256 door Paus Eugenius IV onder één noemer werd geplaatst door de bul MAGNA UNIO, waardoor al deze eremijten die leefden volgens de regel van Augustinus verenigd werden in één orde.

2005 is een groot jubeljaar. 700 jaar gelden stierf de H. Nicolaas van Tolentijn, eremijt van Augustinus, die reeds tijdens zijn leven een heilige was (!) en van wie de kerk officieel bij zijn heiligverklaring 301 wonderen (mirakelen) erkend heeft 6. Vandaar zijn benaming “de Grote Wonderdoener”.

Overall waar de augustijnen kloosters en colleges hadden werd de heilige Nicolaas vereerd. We kennen van hem een zeer rijke iconografie omdat dit voornamelijk te maken heeft met de talrijke wonderen die hij verrichtte. Een mooie synthese vinden we terug in het houten reliekschrijn van het klooster te Hasselt dat zich thans in het moederklooster van Gent bevindt. Hier zien we omheen de heilige tal van iconografische elementen die naar zijn mirakels verwijzen. Het is dan ook een heilige die met “veel” attributen wordt afgebeeld. Zijn hoofdtributen blijven evenwel de ster die hij doorgaans op de borst draagt (op zijn augustijnerhabijt) en zijn broodjes. Verder zien we hem met de duivel die hij vertrappt, een lelie, een boek of een kruis... Ik verwijs graag naar mijn iconografische studie, gepubliceerd in het tijdschrift ONS HEEM waar al deze iconografische elementen naast elkaar werden gezet en besproken 7.

De wonderbare ster was een voorteken van zijn heiligheid. In een visioen toonde zij hem de weg van Castel Sant'Angelo, zijn geboorteplaats, naar Tolentino en bleef staan bij het altaar waar hij gewoon was elke dag de Eucharistie te vieren. Dit

wonder herhaalde zich meermaals. Nicolaas werd begraven op die plaats waar de ster stil stond, voor het altaar. Tot 20 jaar na zijn sterfdag (10 september 1305) verscheen daar deze ster. Het verwondert dan ook niet niemand dat de ster zijn hoofd-attriboot geworden is g.

Toen Nicolaas ziek te bed lag verscheen Maria hem en beval hem brood te eten, wat hij deed en aanstonds genas hij. Vandaar de traditie bij de augustijnen van op zijn feestdag broodjes te wijden die dan meegegeven worden voor zieken en noodlijdenden of ter bescherming van ziekte bij mens en dier g.

In deze bijdrage willen we even blijven stilstaan bij de verschillende medailles die over de heilige werden geslagen en verspreid in Vlaanderen, dus de Vlaamse medailles, en dit sinds de laatste twee eeuwen. Na veelvuldig opzoekingswerk hebben we er zes bij elkaar gebracht: twee in geelkoper en vier in aluminium. Mogelijks zijn er nog andere varianten. Vlaamse Tolentijnpenningen werden er waarschijnlijk nooit geslagen en verspreid in Vlaanderen, wel in Italië. De Italianen zijn altijd sterk geweest in het ontwerpen en verspreiden van medailles en penningen 10. Hopelijk mag dit jubeljaar 2005 de aanzet betekenen van een paar nieuwe medailles en penningen over Nicolaas van Tolentijn.

Afbeelding van de H. Nicolaas van Tolentijn (bidprentje, 20ste eeuw)

I. DE VLAAMSE MEDAILLES

a. H. Nicolaus van Tolentijn (afbeelding 1a-d)

We hebben twee verschillende geelkoperen medailles teruggevonden met de afbeelding van Nicolaas van Tolentijn ten voeten uit (geelkoper, eerste helft 19de eeuw). In zijn rechterhand draagt hij een lelietak en in zijn linkerhand houdt hij een open boek vast. Hij draagt zijn typisch augustijnerhabijt (kovel) (zwart habijt met schouderkap en riem, afhankelijk tot aan de onderrand van zijn habijt). Op de borst draagt hij zijn meest typisch kenmerk of attribuut, nl. de ster. Nicolaas staat op een effen ondergrond, horizontaal gearceerd zonder bijhorigheden (bomen, huizen, personen of dieren). Zijn hoofd is licht naar links gebogen, hij is baardloos en zijn tonsuur is weinig zichtbaar 11. De tekst is duidelijk. Er staat geschreven: NICOLAUS (met au) en niet gevolgd door B.V.O. (bid voor ons).

De lelietak en het boek.

Het belangrijkste attribuut van deze eremijt van Augustinus is de ster. Deze staat midden op zijn borst afgebeeld. De lelietak (zuiverheid) en het boek zijn eerder algemene attributen die vele heiligen kenmerken 12.

O.-L.-Vrouw van de Riem van Troost (El Escorial, Madrid), geeft de riem "van troost" aan Augustinus en zijn moeder Monica

Afbeelding 1a-d: medailles uit de 19de eeuw, koper, schaal 3/2

Afmetingen: 16 x 23 mm (beide medailles zijn even groot).

Deze twee medailles zijn gelijkaardig. Bij nader toezien zijn ze volledig verschillend. Dit wil zeggen dat er voor elke medaille een nieuwe matrijs werd gemaakt om ze te kunnen slaan. Het grootste onmiddellijk zichtbare verschil ligt hem in de grond waarop de heilige staat.

Verso-zijde

Zowel de Italiaanse als de Vlaamse medailles vertonen aan de verso-zijde een typische Onze-Lieve-Vrouw van TROOST ^{13/}. Dit is eigenlijk O.-L.-Vrouw van de Riem van Troost, waarop is weergegeven:

Onze-Lieve-Vrouw met Jezuskindje op de arm, die aan Augustinus (354-430) ^{14/} en zijn heilige moeder Monica (332-388) ^{15/} de “Riem van Troost” schenkt (een gordel of riem). Vandaar komt de zeer opvallende riem (gordel) die het habijt van de augustijnen samenbindt en afhangt tot aan de zwarte schoenen.

Op afbeelding 1c zien we ook nog een Italiaanse versie. Dit is een medaille met net hetzelfde type als onze twee medailles maar een maatje groter (20 x 27 mm). Ter vervollediging heb ik er nog een vierde medaille bijgevoegd uit diezelfde tijd nl. de H. Rita van Cascia met op de rugzijde dezelfde voorstelling van Onze-Lieve-Vrouw van Troost (1d, koper, 22 x 27 mm).

b. H. Nicolaas van Tolentijn B.V.O. (afbeelding 2a-d)

We mochten vier verschillende medailles in aluminium (laatste kwart van de 19de - eerste helft van de 20ste eeuw) terugvinden en bij elkaar brengen. Dank aan de verzamelaars voor het uitlenen van hun medaille ^{16/}. Zelf had ik er maar twee verschillende kunnen terugvinden. Dit is een andere voorstelling, een andere iconografie, dan de voorgaande medailles die een eeuw ouder zijn.

We zien op deze vier medailles vier maal Nicolaas van Tolentijn voorgesteld, driekwart ten lijve uit, met in zijn rechterhand een kruisbeeld. Op zijn habijt draagt hij een kleine ster. De goed geaccentueerde riem bindt zijn habijt samen. Omheen zijn hoofd werd de nimbus (nimbe of aureool) afgebeeld. Zijn linkerhand houdt hij voor zijn borst.

Schrijfwijze: opvallend is dat men de lange “aa” niet op de oude schrijfwijze weergegeven heeft, de “ae”, zijnde de “e” als verlenging van de letter “a”.

Afmetingen

Drie medailles zijn even groot: 20 x 28 mm. De medaille met het opengescheurde oogje is kleiner nl. 19,5 x 27 mm. Indien het oogje nog geheel was zou deze medaille wel iets hoger geweest zijn, net zoals de andere.

Verso-zijde

Vier maal zien we de typische Onze-Lieve-Vrouw van Troost (eigenlijk de Riem van Troost). Dit is dezelfde Lieve-Vrouw als op de medailles van de 19de eeuw, doch hier zijn enkel O.-L.-Vrouw en het Jezuskindje weergegeven. Het Kindje reikt de Riem van Troost aan. Tekst: Maria Troost (vier maal).

Afbeelding 2a-d: medailles uit het einde 19de begin 20ste eeuw, aluminium, schaal $\frac{3}{2}$

De medaille met het opengescheurde oogje meldt eveneens MARIA TROOST. Dit is fout. Dit is geen Onze-Lieve-Vrouw van Troost maar de Onze-Lieve-Vrouw of Moeder van Goede Raad van Genazzano, opnieuw een echte augustijner-Maria 17. De Moeder van Goede Raad kwam op wonderbare wijze op 25 april 1467 terecht in Genazzano, nl. zij kwam uit Scutari (Albanië) en werd door engelen gebracht naar Genazzano. Zo werd zij door Albanese pelgrims daar erkend. Genazzano ligt 40 km buiten Roma. Daar stond een augustijnerklooster en daar kwam zij begeleid door hemelse muziek en klokkengelui zich vastzetten op de gevel van deze kloosterkerk. De Lieve-Vrouw van Genazzano is een prachtige fresco die met rijke juwelen werd verrijkt en versierd. Thans is dit een zeer belangrijk bedevaartsoord. Zij werd door toedoen van de augustijnen over heel de wereld verspreid (Madonna del Buon Consiglio – Notre Dame du Bon Conseil).

Typisch voor deze madonna is de tederheid die hiervan uitstraalt. En Jezus, die links zit, drukt zijn rechterwang tegen de wang van zijn moeder en zijn rechterhandje komt aan de andere zijde van de hals van Maria uit. Maria als Jezus zijn tot borsthoogte weergegeven. In elk augustijnerklooster treffen we er een voorname afbeelding van (een reproductie, een ikoon, in stof geweven... met kostelijke juwelen versierd). Elk klooster heeft er zo waar een klein heiligdom van gemaakt, en heden bestaat hier nog steeds een grote Mariadevotie voor. In het Sint-Stefanusklooster te Gent bijvoorbeeld, kennen we nog het Broederschap van Onze-Lieve-Vrouw van Goede Raad die heden nog enkele duizenden leden telt.

Dit zijn de zes Vlaamse medailles die we mochten terugvinden. Gelijkaardige medailles werden er ook geslagen met een Franstalig opschrift: St.-Augustin Priez Pour Nous.

II. ANDERE MEDAILLES EN PENNINGEN

schaal 3/2

1. Een hart-medaille (circa 1700)

We kennen ook nog een augustijnse medaille met de afbeelding van twee augustijnen en twee augustinessen, in messing in de vorm van een hart, voorstellend aan de ene zijde de H. Augustinus en de H. Nicolaas van Tolentijn met lelietak, aan de andere zijde de H. Monica, moeder van Augustinus, en de H. Clara van Montefalco 18 (18 mm diameter). Deze medaille is blijkbaar van Italiaanse oorsprong. Het

vlamdend hart is hét symbool bij uitstek van de kerkleraar Augustinus 19/.

Zoals wij lezen in zijn vermaarde werk “Confessiones”:

Doorboord hebt Gij mijn hart
met de pijlen van Uw liefde
en ik draag Uw woorden mee
dwars door mijn hart geboord 20/.

2. Matrijzencombinatie

Opvallend is dat de aluminium medailles van de heilige Augustinus dezelfde Onze-Lieve-Vrouw van Troost dragen aan de verso-zijde als de medailles van Nicolaas van Tolentijn. Deze medailles zijn ook even groot en werden terzelfder tijd geslagen en verspreid. Bij de Duitstalige medailles vonden we opnieuw een particulariteit nl. de twee verschillende medailles in aluminium dragen aan de ene zijde dezelfde beeltenis van Onze-Lieve-Vrouw van Troost, aan de ander zijde enerzijds de H. Augustinus (zoals hoger vermeld) en de andere medaille een O.-L.-Vrouw van Goede Raad. Dit is een mooi voorbeeld van hoe bepaalde matrijzen onderling gecombineerd werden. Voor het slaan van deze medaille werd een nieuwe matrijs vervaardigd met de Duitse tekst MARIA TROST. Opvallend is dat de medaille van “Maria Trost” aan de rugzijde de Franse schrijfwijze heeft van “N.D. du Bon Conseil Priez P.N. Dit is een bijzondere tweetalige medaille!

3. Recentere Nicolaas van Tolentijnmedailles (afbeelding 3a-h).

Thans kunnen we in het Rita-centrum van de Augustijnerkerk te Gent nog drie verschillende Nicolaas van Tolentijnmedailles bekomen (a-c en e). Opvallend is dat deze heilige het meest samen voorkomt met de H. Rita van Cascia 21/, opnieuw een augustijnse heilige die vooral sinds het begin van de twintigste eeuw in onze gewesten werd verspreid 22/. P. Norbertus THEEUWEN OSA kon toen nog schrijven dat de H. Rita niet in de plaats van onze Nicolaas was gekomen 23/ doch thans zijn we een halve eeuw verder en is den verering van Nicolaas van Tolentijn quasi volledig uitgestorven. Enkel te Zonnegem 24/ en deels ook nog te Gent 25/ wordt hij heden nog vereerd. De H. Rita heeft hem grotendeels volledig vervangen. De H. Rita is de patrones voor de hopeloze gevallen... en is heden in Vlaanderen, samen met Sint-Antonius, een van de meest populaire heiligen wier verering we overal tegenkomen. Rita was een augustines (1381-1457) wiens quasi ongeschonden gave lichaam vereerd wordt in Cascia (Italië) 26/. Vandaar uit zijn er tientallen relieken over de hele wereld verspreid.

Deze combinatie van Nicolaas met Rita komen we in de 20ste eeuw tegen zowel op Italiaanse (a-b-c) als Franse medailles (d).

Oudere Italiaanse medailles (eerste helft van de 20ste eeuw) geven meestal op de rugzijde een typerend zicht van Tolentino weer zoals de gevel van de basiliek (f), de tekst “Ricordo di Tolentino” (g) of de heiligverklaring (herdenking in 1946) (h): 5de Jubileum van de heiligverklaring van Nicolaas van Tolentijn.

Afbeelding 3a-d: medailles uit de 20ste eeuw, schaal 3/2

Afbeelding 3e-h: medailles uit de 20ste eeuw, schaal $\frac{3}{2}$

4. De “penningen” van Nicolaas van Tolentijn

De penningen die over Nicolaas van Tolentijn werden uitgegeven zijn eerder schaars, zeker in onze streken. Ter vervollediging geven we er hier toch enkele weer.

a. Reeds in 1446 bij de heiligverklaring van Nicolaas, werd een gelegenheidspenning uitgegeven met aan de ene zijde paus Eugenius IV met tiara en aan de andere zijde de heiligverklaring zelf ²⁷.

Dit profiel van paus Eugenius IV werd opnieuw gebruikt voor de gelegenheidsmedaille die uitgegeven werd in 1946, die we hier even toelichten.

b. De Tolentijnpenning van 1946

Deze penning is geslagen in brons en gepatineerd (diameter 50 mm). Hij werd uitgegeven in 1946 ter gelegenheid van het jubeljaar.

Recto: alle letters staan naar de binnenkant: V^{VM} S. NICOLAI TOLENTIN. A CANONIZATIONE CENTENARIU / MCDXLVI MCMXLVI

Deze tekst staat omheen het hoofd van de heilige van links naar rechts.

Links boven de kraag het logo van de maker.

Verso: twee pausen naar links kijkend, elk met hun tiara, waarrond de tekst:

- naar binnen staande letters: ❖EVGENIVS IV·P.M.❖PIVS XII·P.M.❖

- naar buiten staande letters: ·AVDAGNA· LICET·MILITANS QVINQVE·ANTE· SAEC.

De kleine medaille (afbeelding 3h) heeft net dezelfde afbeelding (recto-verso) als deze grote penning (1946) (afmetingen: 18 x 21 mm), met enkele kleine verschillen.

Nicolaas van Tolentijn kijkt U zacht aan terwijl hij op de kleine medaille eerder naar beneden toe kijkt. Opvallend is zijn brede tonsuur, kaal hoofd, jong uiterlijk en gladgeschoren baard. Omheen zijn hoofd zien we de stralenkrans (nimbus). Op zijn borst is de ster niet zichtbaar. Enkel de kraag en het bovenste deel van zijn habijt (schouderstuk) zijn weergegeven.

BESLUIT

Ter gelegenheid van het grote jubeljaar (1305-2005) wordt Nicolaas van Tolentijn in het bijzonder in Italië zeer gevierd. Dank zij de paters augustijnen is deze “Grote Wonderdoener” over heel de wereld verspreid. Alleen in België al hadden we tot voor de Franse Revolutie reeds 28 kloosters.

Voor bijzondere gelegenheden een penning uitgeven is een traditie die naar de vroege middeleeuwen teruggaat. De Italianen zijn altijd grootmeesters geweest in het creëren van zo’n kleinoden. Zo hebben zij hun belangrijkste machthebbers en heiligen vereeuwigd. Ook Nicolaas van Tolentijn viel deze eer te beurt. Hij is inderdaad een van de belangrijkste heiligen uit de augustijnse orde.

Onze medailles die we konden samenbrengen voor deze publicatie tonen een zeer wondere evolutie. De medailles van de 19de eeuw geven Nicolaas van Tolentijn volledig weer (ten voeten uit). In de eerste helft van de 20ste eeuw wordt hij maar driekwart weergegeven en van het midden van vorige eeuw zien we hem enkel nog in borstbeeld. De eerst genoemde medailles waren nog in koper. Vervolgens in aluminium. Ik heb maar één medaille in aluminium tegengekomen waar de heilige volledig op staat (Museum van Volksdevotie P. Leopold VERHAGEN OSA, Eindhoven) 28. De nieuwste medailles geven vaak een klein fotootje weer achter een plastic glaasje, en deze zijn dan nog maar langs één zijde afgewerkt.

Een zeer merkwaardige medaille is de augustijnse hartmedaille uit de 17de - 18de eeuw. Het vlamvend hart van Augustinus is hét kenmerk van Augustinus. Hier staat Nicolaas van Tolentijn volledig op, en herkenbaar!

Zeer mooi is de gelegenheidspenning van Paus Eugenius IV uit 1446, ter gelegenheid van de heiligverklaring van Nicolaas van Tolentijn. Ook de bronzen penning uit 1946 is een merkwaardig stuk. Hopelijk vindt het Tolentijncomité van Rome, die het jubeljaar 2005 voorbereidt de gelegenheid om opnieuw een Tolentijnpenning te laten slaan. De Medagliere Agostiniano (Milano) die gerund wordt door de Spanjaard pater F. ROJO MARTINEZ OSA (Roma) geeft sinds 1990 elk jaar een augustijnse penning uit. Hopelijk wordt het voor 2005 een nieuwe Nicolaas. De Milanese kunstenaar MABA (Mauro Baldessari, ° 1942) heeft de vorige penningen op unieke wijze gecreëerd. Nu een nieuwe Nicolaaspenning maken, een heilige met zo’n weelderige iconografie, kan alleen maar een uitdaging zijn. De Magna Unio-herdenking (1256-2006) kan dan een thema worden voor de volgende penning voor 2006.

De oudere medailles waren medailles die met veel liefde en deskundigheid ontworpen werden en aangemaakt. Kijk bijvoorbeeld naar de augustijnse hartmedaille met de vier augustijnse heiligen of de prachtige Rita-medaille met gekartelde boord. De medailles van de 20ste eeuw zijn al een goedkopere versie van medaillekunst. Soms zijn ze zelfs weinig nauwkeurig afgewerkt en is de slag niet perfect in het midden van het schijfje... Heden worden in ons land nog weinig bijzondere medailles gemaakt. Het vervaardigen kost relatief veel zodat de minimum kostprijs al makkelijk een euro bedraagt. De medaille op zichzelf is als devotieobject ook niet meer “in”, zo verkoopt het minder en vooral de jongere mensen voelen er zich niet meer door aangesproken. De medaille is eigenlijk een grote terugweg begonnen. Nu in de 21ste eeuw is ze ver aan het uitsterven. Enkel belangrijke bedevaartplaatsen kennen

nog nieuwe medailles. Vaak zijn het altijd dezelfde Mariamedailles die opduiken. De lokale medailles verdwijnen helemaal. In elk geval zijn we zeer verheugd zes verschillende Vlaamse medailles bij elkaar gebracht te hebben. Tot voor een jaar was dit nog enkel een droom en wisten we niet of we ooit meer dan drie verschillende Vlaamse Nicolassen zouden vinden. Vooral dank aan hen die mij zo hebben geholpen!

Pasen 2004

NOTEN

- 1/ N. TEEUWEN OESA, *Sint-Nikolaas van Tolentino. Een Volksheilige in Vlaanderen* (Gent, 1946).
- 2/ N. TEEUWEN, o.c., p. 8.
- 3/ L. VERACHTEN, *De Augustijnen van ontstaan tot opheffing*, in: *Zeven Eeuwen Augustijnen. Een kloostergemeenschap schrijft geschiedenis* (Gent, 1996), p. 32.
- 4/ A. KEELHOFF, *Geschiedenis van het Klooster der Eerwaarde Paters Eremijten Augustijnen te Gent* (Gent, 1864).
B. SAS, *Augustijnen op de pastorie. De augustijnenparochie Sint-Stefanus te Gent van 1803 tot 1914* (Heverlee, 1997).
- 5/ *Onze-Lieve-Vrouw van Troost. Onze kerk 25 jaar* (Leuven, 1980).
- 6/ *Il Processo per la Canonizzazione di S. Nicola da Tolentino* (Roma, 1984).
- 7/ L. VAN EECKHOUDT, *De viering van Nikolaas van Tolentijn (1305-Jubeljaar 2005). Een vermaarde Volksheilige in Vlaanderen*, in: *Ons Heem 2004/4*.
- 8/ A. VAN DEN BORN OSA, *H. Nikolaas van Tolentijn* (Gent, 1941) p. 40-43.
L. VAN EECKHOUDT, *De viering van Nikolaas van Tolentijn...*, o.c.
- 9/ A. VAN DEN BORN OSA, *H. Nikolaas van Tolentijn* o.c., p. 64 e.v.
N. TEEUWEN OSA, o.c., p. 23.
- 10/ Een nieuw lovenswaardig initiatief van pater Fernando ROJO MARTINEZ (Roma, 2002): Medagliere Agostiniano, waar jaarlijks sinds 1990 een augustijnse penning wordt uitgegeven.
- 11/ L. BRINKHOFF, *Liturgisch Woordenboek* (Roermond, 1968), tw. Kruinschering, kol. 1393: Petrus tonsuur.
Lexikon für Theologie und Kirche (Freiburg, 2001), t. 10, kol. 107-108: tw. Tonsuur.
- 12/ J. TIMMERS, *Symboliek en iconographie der Christelijke Kunst* (Roermond, 1947), nr. 1900-1903 (Ielie der zuiverheid).
- 13/ *Aflaten vergund aen het Aertsbroederschap van den Riem van O.L.V. van Troost van den H. Vader Augustinus en van de H. Moeder Monica* (Gent, 1893).
- 14/ T. VAN BAVEL OSA, *Bij het zestiende eeuwfeest van Augustinus' bekering. Veel te laat heb ik jou liefgekregeen* (Heverlee, 1986).

- V. PARONETTO, *Agustino, Messaggio di una vita* (Roma, 1981) – *Augustin, le message d'une vie* (Paris, 1986).
- H. MARROU, *Saint Augustin et l'augustinisme* (Paris, 1956).
- A. TRAPPE, *Saint-Augustin, l'homme, le pasteur, le mystique* (Mesnil-sur-l'Estrée, 1988).
- 15/ A. PEREZ de TOLEDO OSA, *Vida de Santa Monica* (Madrid, El Escorial, 1987).
- L. ANDRE-DELASTRE, *Sainte Monique mère de Saint Augustin* (Lyon, 1960).
- 16/ Oprecht dank aan pater Louis GOEGEBUER OSA te Gent voor zijn bereidwillige medewerking, belangstelling en het ter beschikking stellen van zijn augustijnse medailles (19de - 20ste eeuw). Dank aan de verzamelaar uit Lovenjoel, Jos DE WINTER die mij een medaille kon bezorgen die ik niet kende nl. de medaille met de verkeerde Mariabenaming. Dank aan pater Fred VERSTAPPEN OSA uit Heverlee die mij een kleine Italiaanse medaille en pater Alberic DE MEYER OSA (Eindhoven) die mij twee Vlaamse medailles bezorgde.
- 17/ *Handboekje der Gebedsactie van O.-L.-Vrouw van Goede Raad. Voor Maria nooit Genoeg!* (Gent, 1952).
- 18/ A. OP'TEYNDE, *Clara van Montefalco* (Kontich, 1945).
- 19/ J. PHILIPPEN, *Een zeldzame Augustijnen medaille*, in: *Ons Heem*, 1993/1 p. 35.
- 20/ A. Augustinus, *Confessiones* 9,2,3.
- 21/ Het Rita-centrum bevindt zich achter de Ritakapel naast de Sint-Stefanuskerk te Gent (Sint-Margrietstraat – Brandweerkazerne). Zie verder (22).
- 22/ L. VAN EECKHOUDT, *De Ritaverering bij de Paters Augustijnen te Gent*, in: *Ons Heem* 2003/4 p. 2-14.
- 23/ N. TEEUWEN OSA, o.c., p. 8-9.
- 24/ G DE SMET, *Geschiedenis van Zonnegem* (Zonnegem, 1970) p. 64-67.
- 25/ L. VAN EECKHOUDT, *De verering van Nikolaas van Tolentijn ...*, o.c. N. TEEUWEN, o.c., p. 52-72.
- 26/ D. TRAPP, *Il volto veritiero di Santa Rita* (Cascia 1968). *Documentazione Riti-ana Antica* (4 volumes)
- A. VAN DEN BORN OSA, *St.-Rita van Cassia. Levensbeschrijving. Wonderbare gebeurtenissen. Gebeden* (Gent, 1975).
- 27/ Centro Studi "Agustino Trapè". *La Basilica di San Nicola a Tolentino* (Tolentino, 1995), p. 109 afb. 106: Medaglia fatta coniare da Eugenio IV in occasione della Canonizzazione del Santo (1446).
- 28/ Eindhoven, Museum P. Leopold VERHAGEN OSA: ovalen medaille (aluminium, 27 x 21 mm), Italiaans: recto: beeltenis van Nikolaas, rechtopstaand; verso: B.V. Madre della Consolazione (O.-L.-Vrouw van de Riem van Troost).